

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-10-16>
УДК 364-787.24-057.36

Марина Геннадіївна Соляник
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7083-6872>
кандидатка педагогічних наук, доцентка
кафедри соціальної освіти та соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна
m.h.solyanyk@npu.edu.ua

Юлія Михайлівна Скидан
ORCID iD <https://orcid.org/0009-0000-5513-168X>
соціальна педагогіня Малинського ліцею № 6
м. Малин, Україна
uskydan7@ukr.net

ЗМІСТ ТА ФОРМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Оглядова стаття присвячена висвітленню результатів наукової розвідки щодо з'ясування змісту та форм соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців, адже саме ця категорія осіб сьогодні стикається з безліччю труднощів, тому потребує особливої соціальної, психологічної та педагогічної підтримки. У результаті пошуку з'ясовано, що основні проблеми та потреби сімей військовослужбовців визначають зміст соціальної роботи із цією категорією суспільства та передбачають посттравматичний стресовий синдром, економічні труднощі, проблеми у сімейних стосунках, медичну та психологічну допомогу, доступ до освіти та професійної підготовки тощо. До основних форм підтримки психічного та соціального благополуччя членів сімей військовослужбовців ми можемо віднести психологічну підтримку (різні види психологічної терапії, консультування, навчання копіngu та саморегуляції, розвиток навичок комунікації, психологічна робота з травматичними досвідами) та соціальну підтримку (надання інформації та ресурсів, соціальні послуги, програми підтримки, правова консультація, створення спільнот для комунікування).

Ключові слова: військовослужбовці, сім'ї військовослужбовців, посттравматичний стресовий синдром, психосоціальна підтримка, форми роботи, зміст роботи.

Вступ. У зв'язку з військовими діями на території України актуалізувалася проблематика соціально-психологічної підтримки військовослужбовців через пережиті ними психічні травми, після отримання поранення, особливо після втрати кінцівок тощо. Пережите може залишити у них глибокий слід як на фізичному, так і на психічному стані. За цих обставин вирішальною може бути сімейна підтримка та допомога в адаптації до мирного життя. Проте сім'ї мають бути готовими до подібних викликів, мати відповідні ресурси та спиратись не тільки на власні можливості, а й отримувати необхідну допомогу як від суб'єктів недержавного, так і державного секторів. Крім цього, члени сімей можуть відчувати глибокий стрес і психо-емоційні

труднощі через віддаленість військовослужбовця, невпевненість повернення додому та страх за його безпеку та життя. Відтак сьогодні перед системою соціальної роботи постало унікальне завдання розбудови ефективної системи допомоги та підтримки сімей військовослужбовців. Зрозуміло, що така система має мати ґрунтовну теоретико-методологічну основу, базуватися на результатах емпіричних перевірок змісту та форм ефективної соціальної роботи.

На рівні держави підтримка сімей військовослужбовців здійснюється відповідно до чинного законодавства: Закон України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб,

звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», Постанова Кабінету Міністрів України «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» тощо.

Вчені також приділяють увагу пошуку шляхів вирішення проблематики соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців в умовах відкритого воєнного конфлікту. За результатами інтерв'ювання військових психологів, Н. Дідик (2018) доведено, що соціально-психологічна підтримка членів родин військовослужбовців є чинником впливу на стан бійця. Група вчених С. Белай, В. Васищев, І. Ліпатов та А. Бубенець (2022) дійшли висновків, що, незважаючи на значні зрушення у системі соціального захисту членів родин військовослужбовців, які відбулися з 2014 року, невирішеними залишається питання захисту сімей під час надзвичайних обставин воєнного характеру. Відомими є роботи Н. Олексюк (2007), присвячені обґрунтуванню особливостей функціонування сімей військовослужбовців.

Групою авторів О. Кокурн, І. Пішко, Н. Лозінська, В. Олійник, С. Хоружий, С. Ларіонов та М. Сириця (2023) розроблені методичні поради щодо надання психологічної допомоги членам сімей військовослужбовців.

Теоретико-методологічні основи та технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями досліджували І. Пеша, А. Капська, О. Міхеєва, М. Соляник (2015). Міжнародний досвід підтримки сімей з дітьми презентували у своїх роботах Ж. Петрочко та О. Денисюк (2022).

Ці та інші роботи вказують на плідні зусилля сучасних вітчизняних дослідників у вирішенні питань організації соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. Проте продовження військових дій та збільшення кількості осіб цієї групи клієнтів на території України спонукає до подальшого науково-методичного осмислення змісту і форм соціальної роботи.

Мета статті: окреслити зміст та форми роботи із сім'ями військовослужбовців.

Методи дослідження: аналіз науково-методичної літератури, систематизація

результатів опрацювання; узагальнення досвіду роботи з військовослужбовцями та їхніми сім'ями.

Проблеми військовослужбовців та їхніх сімей. За нашими спостереженнями, до ключових проблем, з якими стикаються сім'ї військовослужбовців, належать: посттравматичний стресовий синдром, економічні проблеми та безробіття, адаптація військовослужбовця до цивільного життя.

Посттравматичний стресовий синдром – це реакція на сильний стресор, що загрожує життю (Михайлов, Чугунов, Курило, Саржевський, 2014). Виникає як у військовослужбовців, так і у членів їхніх сімей, які пережили травматичні події або військові конфлікти. Важливо врахувати, що сім'ї військовослужбовців також можуть переживати індивідуальні та колективні стресові ситуації, які можуть призвести до розвитку посттравматичного стресового синдрому.

Для військовослужбовців, особливо тих, які перебували у зоні бойових дій, посттравматичний стресовий синдром може бути наслідком прямого впливу травматичних подій, які вони пережили, таких як обстріли, вибухи, травми тощо. У них може розвиватися посттравматична реакція, що охоплює найрізноманітніші симптоми: від кошмарів до підвищеної збудливості та тривожності.

У членів сімей військовослужбовців – дружин, дітей, батьків – може виникати посттравматичний стресовий синдром через переживання страху за своїх близьких, втрату зв'язку з ними під час відсутності та невпевненість у їхньому майбутньому. Також може бути симптоми депресії, тривоги та стресу.

Економічні проблеми та безробіття членів сімей військовослужбовців є серйозними викликами. Група дослідників О. Яцино, І. Половінкін, О. Тракалюк, В. Федорович, О. Даценко, Ю. Костенко, С. Солодовник, С. Чумаченко, Т. Блізніков (2022) наводять деякі аспекти цих проблем: (1) військовослужбовці, які завершують військову кар'єру, можуть мати труднощі з адаптацією до цивільного життя, одним із найважливіших аспектів є пошук роботи; (2) деякі військовослужбовці у відставці можуть зіткнутися з фінансовими труднощами через недостатність доходу на новій цивільній роботі.

Члени сімей військовослужбовців можуть також стикатися з економічними викликами, особливо якщо вони опинилися в ситуації, коли один з родичів є відсутнім через військову службу. На думку дослідників, для подолання цих проблем можуть бути корисні такі заходи: професійна підготовка та перекваліфікація військовослужбовців, підтримка під час пошуку роботи, створення програм підтримки для сімей та інші ініціативи.

Адаптація до цивільного життя учасників бойових дій та їх сімей є критичним етапом після завершення військової служби. А. Коваленко (2006) характеризує цей процес з декількох позицій: (1) професійної підготовки та навчання: надання можливостей для отримання нових навичок або оновлення та розвитку існуючих; (2) психологічної підтримки та консультування психологами або психотерапевтами; (3) соціальної підтримки: створення мереж соціальної підтримки через організації, групи чи спеціалізовані програми; (4) фінансової підтримки: надання порад та ресурсів, фінансових пільг; (5) навчання навичкам ефективної комунікації: розвиток можливостей допомогти та підтримувати стійкі взаємини у сім'ї та соціальному оточенні; (6) створення позитивного соціального середовища.

Важливо наголосити, що кожна сім'я військовослужбовців має свої унікальні потреби, відтак і підходи до використання різних форм соціальної роботи повинні бути індивідуальні.

Характеристика соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців. Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців – важливий напрямок соціальної роботи, оскільки спрямований на підтримку та допомогу у вирішенні проблем, що виникають у сім'ях військовослужбовців внаслідок проходження ними служби.

Інтерпретуючи теорію соціальної роботи із сім'ями (Капська, Пеша, Міхєєва, Соляник, 2015) спробуємо у контексті досліджуваної нами проблематики сформулювати основні завдання соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців:

1) надання психологічної підтримки родинам військовослужбовців та допомога у вирішенні психологічних проблем;

2) допомога у вирішенні матеріальних проблем сімей військовослужбовців;

3) надання консультацій з правового захисту сімей військовослужбовців;

4) надання медичної допомоги та реабілітаційних послуг членам сімей військовослужбовців;

5) розвиток навичок самоорганізації та самозабезпечення в родинних військовослужбовців;

6) надання інформаційної підтримки та допомоги членам сімей військовослужбовців;

7) робота з дітьми військовослужбовців та підтримка їхнього психосоціального розвитку.

Отже, ключовою метою соціальної роботи з членами сімей військовослужбовців є всебічна підтримка їхнього благополуччя, забезпечення доступу до різноманітних послуг та ресурсів, спрямованих на покращення якості життя.

Н. Олексюк (2007) зазначає, що соціальні працівники можуть запропонувати членам сімей військовослужбовців такі послуги, як психологічна підтримка, консультування, коучинг, фінансова підтримка, юридична допомога та доступ до різноманітних ресурсів (с. 94–99).

До основних форм підтримки психічного та соціального благополуччя ми можемо віднести психологічну підтримку, соціальну підтримку.

- форми психологічної підтримки: (1) різні види терапії, які дають можливість учасникам бойових дій та їхнім сім'ям обговорювати з кваліфікованим психологом чи психотерапевтом свої почуття, досвід та емоційні реакції. Завдяки цьому можливо подолати порушення, пов'язані з посттравматичним стресовим синдромом, депресію тощо (Сень, 2007). (2) Консультування. О. Кокун та ін. (2023) виділили причини, які зумовлюють затребуваність цієї форми підтримки членів сім'ї військовослужбовця: допомога в подоланні травми та стресу учасників бойових дій, які можуть пережити важкі та травматичні ситуації; надання можливості поділитися своїми почуттями та досвідом, а також отримати ефективні стратегії подолання травматичних наслідків; досягнення психологічної стійкості допомагає у розробці навичок саморегуляції та стратегій копію; профілактика та керування психічними

проблемами може служити засобом профілактики та раннього виявлення психологічних проблем, що дозволяє надати допомогу вчасно та уникнути загострення ситуацій тощо (Кокун та ін., 2023). (3) Навчання копіngu та саморегуляції, навчання практичним методам та технікам для зниження рівня тривоги та стресу. (4) Розвиток навичок комунікації та вирішення конфліктів. (5) Психологічна робота з травматичними досвідами: переробка травматичних подій, що відбуваються від час бойових дій; розвиток стратегій самозахисту за навчальними методами для збереження психологічної та емоційної стійкості (Сень, 2007).

- форми соціальної підтримки: надання інформації та ресурсів військовослужбовцям та їхнім сім'ям, зокрема соціальні послуги, програми підтримки та правову консультацію; створення спільнот та груп, де учасники можуть обмінюватися досвідом та підтримувати один одного.

Ці види підтримки спрямовані на полегшення адаптації та покращення якості життя військовослужбовців та їхніх сімей у цивільному житті. Важливо, щоб ці послуги були надані професійними та компетентними спеціалістами з врахуванням індивідуальних потреб кожної особи та сім'ї.

Висновки. Соціальна робота з сім'ями військовослужбовців – важливий напрямок соціальної роботи, оскільки спрямований на підтримку та допомогу у вирішенні проблем, що виникають у сім'ях військовослужбовців внаслідок проходження ними служби. Основні проблеми та

потреби сімей військовослужбовців визначають зміст соціальної роботи із цією категорією клієнтів та передбачають посттравматичний стресовий синдром, економічні труднощі, проблеми у сімейних стосунках, медичну та психологічну допомогу, доступ до освіти та професійної підготовки тощо. Ключовою метою соціальної роботи з членами сімей військовослужбовців є всебічна підтримка їхнього благополуччя, забезпечення доступу до різноманітних послуг та ресурсів, спрямованих на покращення якості життя.

Кожна сім'я військовослужбовців має свої унікальні потреби, відтак і підходи до використання різних форм соціальної роботи повинні бути індивідуальні. До основних форм підтримки психічного та соціального благополуччя членів сімей військовослужбовців ми можемо віднести психологічну підтримку (різні види психологічної терапії, консультування, навчання копіngu та саморегуляції, розвиток навичок комунікації, психологічна робота з травматичними досвідами) та соціальну підтримку (надання інформації та ресурсів, соціальні послуги, програми підтримки, правова консультація, створення спільнот для комунікування).

Перспективою подальшого дослідження за темою статті є подальше теоретико-емпіричне дослідження здобутків вітчизняних і зарубіжних вчених та обґрунтування наукових основ соціальної роботи із сім'ями тих військовослужбовців, які взяли участь у збройному військовому конфлікті.

Література

- Белай С., Васищев В., Ліпатов І., Бубенець А. Особливості організації соціального захисту сімей військовослужбовців в умовах виникнення надзвичайних обставин. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України* № 4 (86), 2022. С. 22–35
DOI : <https://doi.org/10.32453/3.v86i4.932>
- Дідик Н. Ф. Соціально-психологічна підтримка членів родин військовослужбовців як чинник впливу на морально-психологічний стан бійця під час виконання завдань у зоні АТО *Український психологічний журнал* № 1 (7) 2018. С. 41–57
- Капська А. Й., Пеша І. В., Міхеєва О. Ю., Соляник М. Г. Технології соціально-педагогічної роботи з сім'ями: Навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Слово», 2015. 328с.
- Коваленко А. Б. Соціальна психологія : підручник для вузів. Видання 2-ге доповнене. Київ : Геопрінт, 2006. 400 с.

- Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О., Хоружий С. М., Ларіонов С. О., Сириця М. В. Особливості надання психологічної допомоги військовослужбовцям, ветеранам та членам їхніх сімей цивільними психологами : метод. посіб. Київ, 2023. 175 с.
- Михайлов Б. В., Чугунов В. В., Курило В. О., Саржевський С. Н. Посттравматичні стресові розлади : Навчальний посібник / Під заг. ред. проф. Б. В. Михайлова. Вид. 2-е, перероблене та доповнене. Харків : ХМАПО, 2014. 223 с.
- Олексюк Н. С. Особливості функціонування сім'ї військовослужбовця у сучасних умовах: зб. наукових праць. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. Випуск 5. С. 94–99.
- Петрочко Ж. В., Денисюк О. М. Навчання та підтримка біологічних сімей з дітьми: сучасний досвід Чеської Республіки та України. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2022. Вип. 1(6). С. 131–141. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-6-16>
- Сень Г. П. Теоретичні аспекти соціальної підтримки як фактора подолання стресу *Академія праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2007. № 2. С. 30–34.
- Яцино О. В., Половінкін І. М., Тракалюк О. Л., Федорович В. В., Даценко О. П., Костенко Ю. І., Солодовник С. В., Чумаченко С. М., Блізніков Т. А. Посібник для фахівців служб персоналу військових частин Збройних Сил України (в умовах воєнного стану) / посіб. Київ : НМЦ КП МО України, 2022. 56 с.

References

- Bielai, S., Vasishchev, V., Lipatov, I. & Bubeneć A. (2022). Features of the organization of social protection of servicemen's families in the case of emergencies Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Military and Technical Sciences № 4(86) 22–35 <https://doi.org/10.32453/3.v86i4.932> (ukr).
- Didyk, N. F. (2018). Socio-psychological support of the servicemen's family members as the factor influencing the moral and psychological state of the combatant during the period of accomplishing tasks in ATO zone *Ukrainian Psychological Journal* № 1 (7) 41–57 (ukr).
- Iatsyno, O. V., Polovinkin, I. M., Trakaliuk, O. L., Fedorovych, V. V., Datsenko, O. P., Kostenko, Yu. I., Solodovnyk, S. V., Chumachenko, S. M. & Bliznikov, T. A. (2022). Manual for specialists of personnel services of military units of the Armed Forces of Ukraine (under martial law) : NMC of the CP of the Ministry of Defense of Ukraine (ukr.)
- Kapska, A. I., Pesha, I. V., Mikheieva, O. Iu. & Solianyk, M. H. (2015). Technologies of socio-pedagogical work with families: Teaching methodological manual : Slovo Publishing House (ukr).
- Kokun, O. M., Pishko, I. O., Lozinska, N. S., Oliinyk, V. O., Khoruzhyi, S. M., Larionov, S. O., Syrytsia, M. V. (2023). Peculiarities of providing psychological assistance to military personnel, veterans and members of their families by civilian psychologists : methodological manual : Kyiv (ukr).
- Kovalenko, A. B. (2006). Social psychology: a textbook for universities : Geoprint (ukr).
- Mykhailov, B. V., Chuhunov, V. V., Kurylo, V. O. & Sarzhevskiy, S. N. (2014). Post-traumatic stress disorders: study guide : Khmapo (ukr.)
- Oleksiuk, N. S. (2007). Features of the functioning of a military serviceman's family in modern conditions: coll. scientific works. Kyiv : National Pedagogical Dragomanov University, Issue 5. 94–99 (ukr.)
- Petrochko, Zh.V. & Denysiuk, O. M. (2022). Education and support for biological families with children: modern experience of the Czech republic and Ukraine. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work)* : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council, Iss. 1(6). 131–141 <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-6-16> (ukr).
- Sen, H. P. (2007). Theoretical aspects of social support as a factor in overcoming stress *Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine*. No. 2. 30–34 (ukr.)